

ДЕТЕРМІНАНТИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано загальні тенденції інноваційного забезпечення реально-го сектора економіки України як ключової детермінанти конкурентоспро-можності його суб'єктів господарювання.

Встановлено, що основними чинниками недостатньої інноваційної ак-тивності підприємств реального сектора економіки є: недосконалість чинно-го законодавчого і нормативно-правового забезпечення активного функціону-вання галузі, зокрема щодо захисту прав інвесторів; відсутність державного механізму стимулювання інноваційної діяльності підприємств реального сек-тора економіки. Ці аспекти потребують першочергової уваги суб'єктів регу-ляторного впливу щодо забезпечення конкурентоспроможності української економіки.

Ключові слова: *інновації, наука, підприємства, промисловість, реаль-ний сектор економіки, структура економіки.*

Постановка проблеми. Історично підприємства реального сек-тора економіки України як незалежної держави не мали загальної тен-денції до цілісності та комплексності створення й розвитку. Впродовж періоду структурних зрушень заходи регуляторного впливу держави не створили сприятливих умов для інтенсивного, відповідно до потреб ринкової економіки, інтегрування реального сектора із науковою сфе-рою. Сьогодні реальний сектор економіки України продовжує зберігати технології етапу індустріалізації колишнього Радянського Союзу, які відповідають третьому та четвертому укладу. Це зумовлює неефек-тивність виробничих, організаційних структур, розбалансованість структури спеціалізації за галузями, недостатню кооперацію.

Стан дослідження. Вагомий внесок у формування теоретичних і практичних засад розвитку реального сектора економіки постіндустр-іального типу зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як О. Алі-мов, О. Амоша, Д. Белл, В. Беседін, Б. Буркинський, З. Варналій, А. Гранберг, Е. Гувер, С. Денісон, У. Ізард, В. Микитенко, М. Чума-ченко та ін.

Мета статті – проаналізувати загальні тенденції інноваційного забезпечення реального сектора економіки України як ключової

детермінанти конкурентоспроможності його суб'єктів господарювання та окреслити перспективні напрями розвитку.

Виклад основних положень. Зазначено, що ключовою детермінантою ефективного розвитку економіки країни в цілому та конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності зокрема в реальному секторі виступає інноваційність. Головним критерієм здійснення оцінки інноваційності розвитку економіки країни є наукоємність валового внутрішнього продукту. Дані статистики відображають від'ємну стійку динаміку скорочення фінансування сфери НДДКР в Україні. За останні шістнадцять років наукоємність ВВП України знизилась з 1,05% до 0,65% за середнього показника 0,86% за цей період (табл. 1). Попри це, в середньому наукоємність ВВП розвинутих країн світу становить 2,5%, зокрема: США – 2,66%, Японії – 3,19%, Німеччини – 2,48%.

Аналізуючи реальний сектор України, необхідно виділити неефективність виробничої структури за галузями. Зокрема, сировинні, енергоресурсні галузі в середньому охоплюють 60% виробництва в реальному секторі (рис. 1).

Таблиця 1

Динаміка питомої ваги витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у країнах світу у 1998–2014 рр. (у відсотках до ВВП)*

	1998	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2013	2014	Середній показник
Японія	3,00	3,02	3,04	3,12	3,17	3,20	3,17	3,32	...	3,19
США	2,59	2,65	2,73	2,75	2,65	2,64	2,57	2,61	2,76	2,66
Пів. Корея	2,34	2,25	2,39	2,59	2,53	2,63	2,85	2,98	...	2,70
Німеччина	2,27	2,40	2,45	2,45	2,49	2,52	2,49	2,48	2,63	2,48
Україна	1,05	0,96	0,99	0,86	0,84	0,86	0,83	0,76	0,65	0,86
Італія	1,05	1,02	1,05	1,09	1,13	1,11	1,10	1,09	1,18	1,10
Іспанія	0,87	0,86	0,91	0,91	0,99	1,05	1,06	1,12	1,35	1,05
Франція	2,14	2,16	2,15	2,20	2,23	2,17	2,15	2,10	2,02	2,13
Канада	1,76	1,80	1,91	2,09	2,04	2,04	2,08	2,05	1,84	1,95
Велико-британія	1,76	1,82	1,81	1,79	1,79	1,75	1,69	1,73	1,88	1,78
Бельгія	1,86	1,94	1,97	2,08	1,94	1,88	1,87	1,84	1,92	1,92
Швеція	...	3,61	...	4,17	...	3,85	3,62	3,60	3,75	3,74
РФ	0,95	1,00	1,05	1,18	1,25	1,28	1,15	1,07	1,03	1,10

* Складено та розраховано за даними DFAIT [5], Eurostat [6] та Держкомстату України [1]

За сумарним обсягом видатків у інноваційну сферу лідерські позиції в реальному секторі у машинобудуванні (рис. 1), частка якого сягала 26%. Обсяг реалізації продукції інноваційного характеру становить 34%; частка виробництва в галузі металургії, виробництва металевих виробів – 27% та 22%, хімічної галузі – 11,4%, нафтохімічної – 14,7%, харчової промисловості – 12,3%.

За інформацією Держстату України, 2014 р. загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність у промисловості відповідно до 2013 р. зменшився на 1 906 млн. грн і становив 7694,1 млн. грн (у 2012 р. – 11500 млн. грн).

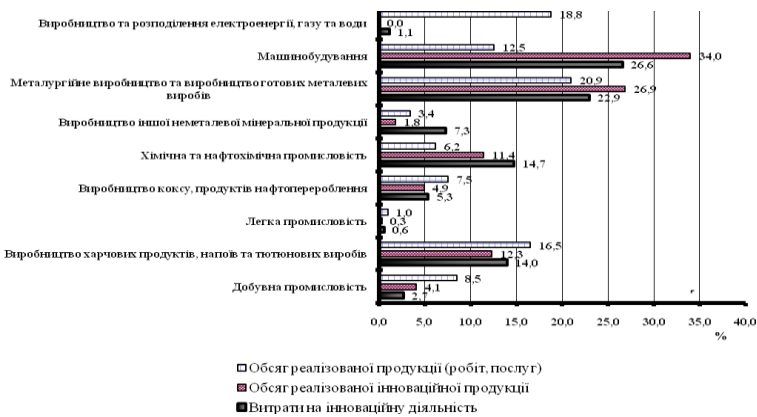

Рис. 1 Обсяг реалізації інноваційної продукції, видатків на інновації в Україні в окремих галузях реального сектора економіки (2008–2014 рр., %)

Суттєве скорочення витрат пов'язане із суб'єктами господарювання спрямованих на експорт галузей, зокрема: металургійна продукція – 0,89 млрд. грн (-2,39 млрд. грн до 2013 р.), машинобудування – 2,0 млрд. грн (-0,99 млрд. грн), хімічна промисловість – 1,07 млрд. грн (-0,38 млрд. грн).

У 2014 р. обсяг реалізованої інноваційної продукції підприємствами реального сектора економіки становив 25,6 млрд. грн, або 2,5% обсягу реалізованої промислової продукції, у тому числі у добувній промисловості – 11,4 млн. грн (0,04%), виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 6,29 млрд. грн, легкій промисловості – 886 млн. грн, виробництві коксу, продуктів нафтоперероблення – 4,45 млрд. грн, хімічній та нафтохімічній промисловості – 1,7 млрд. грн,

металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів – 2,7 млрд. грн, машинобудуванні – 5,7 млрд. грн.

У середньому в Україні частка продукції інноваційного характеру щодо обсягу реалізації продукції реального сектора економіки за видами економічної діяльності у 2008–2014 рр. наведена на рис. 2.

Із цих даних зрозуміло, що підприємства низькотехнологічних галузей, орієнтованих на виробництво продукту з низькою доданою вартістю для зовнішніх ринків, становлять реальну загрозу для України у контексті перетворення її у сировинний додаток світової економіки. За надто повільного просування у напрямі структурного перебалансування унеможливаються економічне та соціальне зростання країни. Вкрай важливим стає посилення конкурентоздатності української економіки, інтенсифікація технологічної модернізації реального сектора, зміна структури економіки через залучення в діяльність суб'єктів господарювання інвестицій та інновацій.

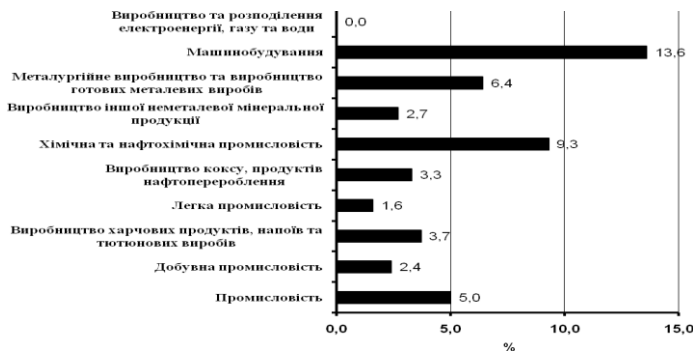

Рис. 2 Частка продукції інноваційного характеру щодо обсягу реалізації продукції реального сектора економіки за видами економічної діяльності у 2008–2014 рр.

Наукомісткість продукції суб'єктів господарювання реального сектора економіки, що визначається як співвідношення видатків на науково-технічні роботи із обсягами реалізації продукту, у 2014 р. в цілому в країні становила 0,105%, що більше ніж у п'ять разів є меншим, ніж у розвинених країн, значення якого в середньому дорівнювало 2,11%. У зв'язку з тим, що в Україні впродовж 2008–2014 рр. відзначається суттєве коливання такого показника, було здійснено розрахунок середньозваженого показника за відповідний

період. Це дає змогу здійснити достатньо коректне порівняння показників в Україні з показниками інших країн.

Так, у 2008–2014 рр. в Україні максимальний показник наукоємності продукції має машинобудування – 0,68%; мінімальний – виробництво та розподілення електроенергії, газу та води – 0,002%. У галузі металургійного виробництва такий показник дорівнював 0,02%.

Максимальні середні показники наукоємності в країнах світу відповідають хімічній та нафтохімічній галузі – 2,9%, машинобудування – 4,5%; мінімальні – обробка деревини та вироби з деревини – 0,2%, харчова промисловість – 0,32%, виробництво та розподіл електричної енергії, води та газу – 0,38%, металургійна галузь – 0,53%.

Ступінь відставання українських підприємств реального сектора економіки від розвинених країн світу наведена у таблиці 2. Наукоємність продукції підприємств реального сектора економіки України в разі є меншою за відповідні показники країн-лідерів. Так, у хімічній галузі вона у 9 разів нижча від країн Великої сімки, у галузі машинобудування – у 8,3 разів, металургійній галузі – в 32,6 разів, харчовій промисловості – у 18,2 рази, виробництві електроенергії, води і газу – в 125,1 раза.

Таблиця 2

**Показники наукоємності продукції
реального сектора економіки України та країн світу, %**

Вид діяльності	G7	Україна	Співвідношення показника країн G7 до України, рази нижче
Загалом у реальному секторі економіки, крім АПК	2,61	0,135	19,4
Харчова промисловість	0,36	0,020	18,2
Текстильне виробництво; текстильні вироби; виробництво взуття, шкіргалантереї	0,31	0,081	3,8
Оброблення деревини та вироби з деревини	–	0,006	33,5
Хімічна та нафтохімічна промисловість	3,18	0,353	9,0
Металургійна галузь	0,62	0,019	32,6
Машинобудування	5,68	0,686	8,3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,25	0,002	125,1

* Розраховано та складено за даними OECD [7] та Держстату України [1]

* G7 – Канада, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Великобританія, США

Металургійна галузь є базовою для реального сектора в Україні, що суттєво впливає на економічний розвиток. Найперше це стосується впливу на машинобудування як основного виробника наукоємної продукції та споживача металопродукції. Саме тому важлива підтримка високого рівня науково-технічного розвитку металургії, що визначає її конкурентоспроможність. Цьому і має сприяти активізація інноваційної діяльності.

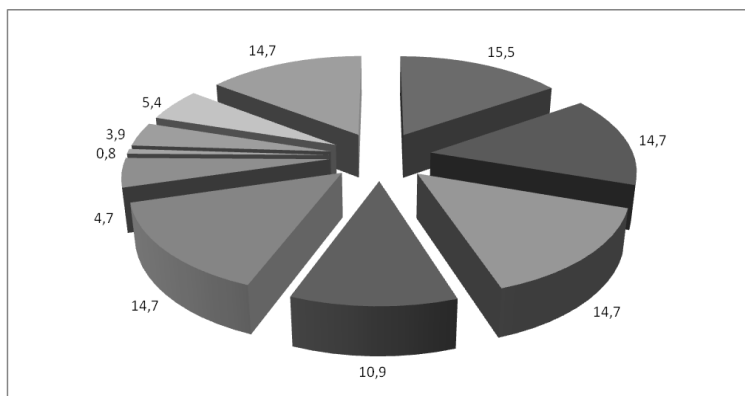
Проаналізуємо окремі етапи інноваційного процесу в реальному секторі економіки України та зацентруємо на металургійній галузі. Справді, Україна успадкувала від СРСР значний науково-технічний потенціал. Проте кількість наукових установ постійно скорочується. Так, якщо в 2000 р. загальна кількість наукових організацій в Україні становила 1490, зокрема у сфері технічних наук 881 (59,1% до загальної кількості), то у 2014 р. вона зменшилась відповідно до 999 та 403 (40%). Отже, якщо загальна кількість науково-дослідних установ зменшилась на 33%, то у галузі технічних наук – на 45,7% [1].

Стійку негативну тенденцію засвідчує також динаміка чисельності фахівців у науково-технічній сфері. Їхня кількість у галузі технічних наук становила у 1995 р. 126499 осіб, у 2000 р. – 75000, у 2009 р. – 54782, у 2014 р. – 53656, тобто за вказаний період вона зменшилась у 2,3 рази. Попри це, чисельність фахівців науково-технічної сфери за вказаний період скоротилась лише у 1,9 рази. Суттєве зменшення чисельності фахівців у науково-технічній сфері саме у галузі технічних наук є свідченням обмеження можливостей для трансферу технологій. Наслідком цього може бути відсування української економіки від економічних знань розвинених країн [1].

Слід зазначити про пряму залежність високого технічного рівня продукції металургії від значних наукових досягнень у технічних науках, тому скорочення кількості науково-дослідних організацій (відповідно і фахівців) у галузі технічних наук безпосередньо негативно позначається і на науково-технічному забезпеченні галузі. Упродовж 2013–2014 рр. спостерігається тривалий занепад у трансфері знань від науки до промисловості. Так, у 2012 році інноваційну діяльність провадило 1371 підприємство (13,6% до загальної кількості промислових підприємств), за підсумками 2013 р. відповідних підприємств було 1312 (12,9%), а в 2014 році – 1208 (12,1%) [1].

Серед 1208 інноваційних підприємств реального сектора економіки у 2014 р. найбільша частка припадала на виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань 126 (10,4%) та виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів 265 (21,9%). Питома вага підприємств із металургійного виробництва

та виробництва готових металевих виробів, крім виробництва машин і устаткування, становить 9,1% (110 підприємств). Базові показники та структура інноваційних підприємств України за видами промислової діяльності у 2014 р. наведена на рис. 4.

Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, 15,5%.
 Виготовлення виробів із деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність, 14,7%.
 Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції, 14,7%.
 Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування, 10,9%.
 Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування, 14,7%.
 Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, 4,7%.
 Добувна промисловість і розроблення кар'єрів, 0,8%.
 Водопостачання; каналізація, поводження з відходами, 3,9%.
 Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, 5,4%.
 Інші, 14,7%.

Рис. 4 Базові показники та структура інноваційних підприємств України за видами промислової діяльності у 2014 р.

Загалом у 2014 році за видами промислової діяльності розподіл підприємств за критерієм інноваційної активності знизився вдвічі порівняно з 2009 р., де найбільша питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості підприємств була у виробництві коксу та продуктів нафтопереробки – 34,0%, хімічній та нафтохімічній промисловості – 20,5% (хімічне виробництво – 29,4%), машинобудуванні –

21,1% (виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування – 23,8%, виробництво транспортних засобів та устаткування – 24,3%). Найменші значення цього показника спостерігались у легкій промисловості – 8,5%, добувній промисловості – 5,5%, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 6,1%.

Негативним фактором у реальному секторі економіки є відсутність фінансування інноваційної діяльності з місцевих бюджетів і з позабюджетних фондів. Світова практика широко використовує потужні інноваційні фонди, а також охоплює досвід залучення місцевої влади до інноваційної діяльності.

Упродовж 2014 р. на промислових підприємствах упроваджено 1743 нові технологічні процеси, зокрема маловідходні, ресурсозберігальні, безвідходні – 447, або 39,8% від загальної кількості. У 2013 р. цей показник, відповідно, становив 1576 і 502 (41,3%), у 2012 р. – 1419 і 634 (44,7%), у 2011 р. – 1145 і 424 (37,0%), у 2010 р. – 1808 і 690 (38,2%).

Питома вага реалізації інноваційної продукції реального сектора економіки до країн ЄС практично не змінилась порівняно з 2013 роком і дорівнювала 13290 млн. дол. США (19,3%), що зумовлено виробництвом продукції з невисоким рівнем доданої вартості та незначним рівнем технологічності. Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію за межі України, у 2014 році зменшилась до 295 одиниць порівняно з 2013 р., де таку діяльність реалізували 334.

Оцінюючи ефективність вітчизняного реального сектора економіки, слід відзначити такі особливості галузевої технологічної інфраструктури: структурна спотвореність і технологічне відставання (41,3% сталі виробляється в мартенівських печах, а за передовою технологією неперервного лиття розлито всього 39,3% сталі). Серед найбільших світових виробників металу (Японія, Німеччина, США та Південна Корея) не впроваджено практику використання мартенівських печей. Частка сталі, що розливається неперервним литтям, становить у Росії 71,2%, у США – 96,9%, Німеччині – 95,9%, Південній Кореї – 97,5%, Японії – 97,9% [9]. Знос основних виробничих фондів перевищує 65%; висока матеріалоємність і низька енергоефективність продукції майже в 1,5 рази вищі, ніж у провідних світових виробників металу, що потребує своєчасної модернізації та забезпечення інноваційного технологічного рівня виробництва, значного збільшення капіталовкладень, удосконалення інвестиційної політики; використання низьких стандартів якості вітчизняної сировини; необґрунтоване зростання цін на вітчизняну сировину до світового рівня; наявний потужний металургійний комплекс не сприяє відповідному розвитку

внутрішнього ринку металопродукції, що спричиняє загрозу стабільному розвитку національної економіці України та має великий ступінь ризику; обмежений попит на високотехнологічну інноваційну продукцію на внутрішньому ринку; відсутність необхідного обсягу замовлень, здатного компенсувати витрати на розробку та освоєння нових видів продукції; низький обсяг усіх видів фінансування наукових і дослідно-конструкторських досліджень галузевого та державного значення, а також відсутність дієвих важелів і можливостей державного впливу на приватний капітал щодо фінансування фундаментальних і прикладних досліджень.

Висновки. Встановлено, що основними чинниками недостатньої інноваційної активності підприємств реального сектора економіки є: недосконалість чинного законодавчого і нормативно-правового забезпечення активного функціонування галузі, зокрема щодо захисту прав інвесторів; відсутність державного механізму стимулювання інноваційної діяльності підприємств реального сектора економіки. Саме ці аспекти потребують першочергової уваги суб'єктів регуляторного впливу стосовно забезпечення конкурентоспроможності української економіки.

1. Державна служба статистики України. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

2. Ткаченко А. М. Інвестиційні аспекти підвищення конкурентоспроможності економіки / А. М. Ткаченко // Економіка промисловості. – 2007. – № 2. – С. 107–112.

3. Промисловий комплекс України: економічні трансформації та пріоритети розвитку / Н. В. Тарасова, І. С. Калініченко, А. М. Горський, О. С. Зарудна; за ред. Б. М. Данилишина. – К.: Наук. світ, 2005. – 182 с.

4. Прушківський В. Г. Реструктуризація промисловості в регіоні: теорія, методологія, практика: монографія / В. Г. Прушківський. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 444 с.

5. Department of Foreign Affairs and International Trade Canada (DFAIT). Canada – Economic Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.international.gc.ca/economist-economiste/index.aspx>

6. Eurostat. Gross domestic expenditure on R&D (GERD) percentage of GDP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsiir020>

7. OECD. STAN Indicator RD intensity based on production. STAN Indicators Database 2013, Variables Notes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oecd.org/LongAbstract/0,3425,en_2649_34445_37606195_1_1_1_1,00.html

8. Ortina A. The formation of integrated structures as a task of anti-crisis strategy of the real economy / A. Ortina // Stredoevropsky vestnik pro vedu

a vyzkum. – 2015. – № 7 (20). – Praha: Publishing house Education and Science, 2015. – P. 20–26.

9. World Steel Association. World Steel in Figures, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldsteel.org/pictures/publication-files/WSIF09.pdf>

Гонта Е. И., Ортина А. В., Полякова Ю. В. Детерминанты конкурентоспособности субъектов предпринимательской деятельности в реальном секторе экономики

Проанализированы общие тенденции инновационного обеспечения реального сектора экономики Украины как ключевой детерминанты конкурентоспособности его субъектов хозяйствования. Установлено, что основными факторами недостаточной инновационной активности предприятий реального сектора экономики являются: несовершенство действующего законодательного и нормативно-правового обеспечения активного функционирования отрасли, в том числе по защите прав инвесторов; отсутствие государственного механизма стимулирования инновационной деятельности предприятий реального сектора экономики. Эти аспекты требуют в первую очередь внимания субъектов регуляторного влияния на обеспечение конкурентоспособности украинской экономики.

Ключевые слова: инновации, наука, предприятия, промышленность, реальный сектор экономики, структура экономики.

Gonta E. I., Ortina A. V., Polyakova Y. V. Competitiveness determinants of business entities in the real economy

The general trends of innovation providing in real sector of Ukrainian economy as a key determinant of the competitiveness of its business entities was analyzed, and appointed the prospective lines of development. It was established that enterprises of low-tech industries, focusing on the production of a product with low value added to foreign markets, pose a real threat to Ukraine over transforming it into a raw materials appendage of the global economy.

Becomes extremely important to strengthen the competitiveness of the Ukrainian economy, intensification of technological modernization of the real sector, the changing structure of the economy through involvement in the activities of economic entities of investment and innovation. Assessing the effectiveness of the domestic real economy sector, should be noted the following features of technological infrastructure sector: structural defectiveness and technological gap; worn-out and morally outdated basic production funds; high material consumption and low energy efficiency products; use of low standards of quality of domestic raw materials; available powerful metallurgical complex does not promote the appropriate development of the internal market of metal products, that entails a threat to the sustainable development of the national economy; limited demand for innovative high-tech products on the domestic market.

In accordance with the results of the analysis revealed that the main factors of insufficient innovation activity of enterprises in the real sector of the economy

are: imperfection of the applicable legislation and regulatory and legal support of the active functioning of the industry, including the rights of investors; no state mechanism to stimulate the innovation activities of enterprises of the real sector of the economy. Exactly these aspects require priority attention to the subjects of the regulatory impact on the competitiveness of the Ukrainian economy.

Key words: *innovations, science, enterprises, industry, the real economy, the structure of the economy.*

Стаття надійшла 16 грудня 2015 р.

УДК 351.863:364.005.934

**З. Б. Живко,
О. З. Сліпа, А. І. Вольних**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено особливості соціально-економічної безпеки держави та конкретного підприємства з позиції цілого та елементарної частини. Акцентовано на налагодженій та ефективній взаємодії всіх складових соціально-економічної безпеки (СЕБ) держави через призму забезпечення СЕБ підприємства, що залежать від кадрового потенціалу, який впливає на всі аспекти їх життєдіяльності. Запропоновано алгоритм оцінювання СЕБ підприємства.

Ключові слова: *соціально-економічна безпека держави, соціально-економічна безпека підприємства, захист персоналу, соціальний захист, кадрова безпека.*

Постановка проблеми. Напружена соціально-економічна ситуація в світі та Україні зокрема, спричинена економічними кризами, ворожою інтервенцією та негативними міграційними процесами, вплинула на стан соціальної безпеки нашої держави. Невпевненість у завтрашньому дні, відсутність соціальних гарантій, низький рівень заробітної плати, незахищеність населення призводить до стрімкого розвитку загроз соціально-економічній безпеці держави та її складових: соціальної, економічної та кадрової безпеки підприємства. Ця проблема актуальна на різних рівнях економіки.

Кожен працівник будь-якої сфери діяльності бачить про свій добробут, здоров'я, фінансове забезпечення своєї родини, кар'єрне зростання, можливість відпочинку, отримання відповідної посади і оплати за свою працю та майбутнє пенсійно-страхове забезпечення.